

Reulink, N., & Lindeman, L. (2005). *Dictaat kwalitatief onderzoek*. Nijmegen: Radboud Universiteit. Retrieved 28-09-2016, [http://www.cs.ru.nl/~tomh/onderwijs/om2%20\(2005\)/om2_files/syllabus/kwalitatief.pdf](http://www.cs.ru.nl/~tomh/onderwijs/om2%20(2005)/om2_files/syllabus/kwalitatief.pdf)

2. Participerende observatie

2.1 Wat is participerende observatie?

Participerende observatie is een methode om gegevens te verzamelen in kwalitatief onderzoek. De onderzoeker observeert in het veld en verzamelt daarmee informatie. Hij is ter plaatse aanwezig en hij participeert aan de alledaagse activiteiten. Met observeren wordt hier niet alleen kijken bedoeld, maar waarnemen in het algemeen. Participerende observatie omvat zowel observeren, als interviewen, als het verzamelen van documenten.

Participerende observatie is als volgt te omschrijven: de onderzoeker is lijfelijk aanwezig in het veld en verzamelt daar gegevens onder alledaagse omstandigheden door mee te doen aan alledaagse activiteiten. De onderzoeker beschrijft de verschijnselen zo levensecht en gedetailleerd mogelijk en interpreteert ze in hun context.

2.2 Wanneer wordt participerende observatie gebruikt?

De onderzoeker kiest voor het gebruik van participerende observatie omdat hij in de onderzoekssituatie niet kan volstaan met een afstandelijke vorm van observeren. Door het gebruik van participerende observatie probeert hij betere of meer geldige informatie te krijgen.

2.3 Fasen

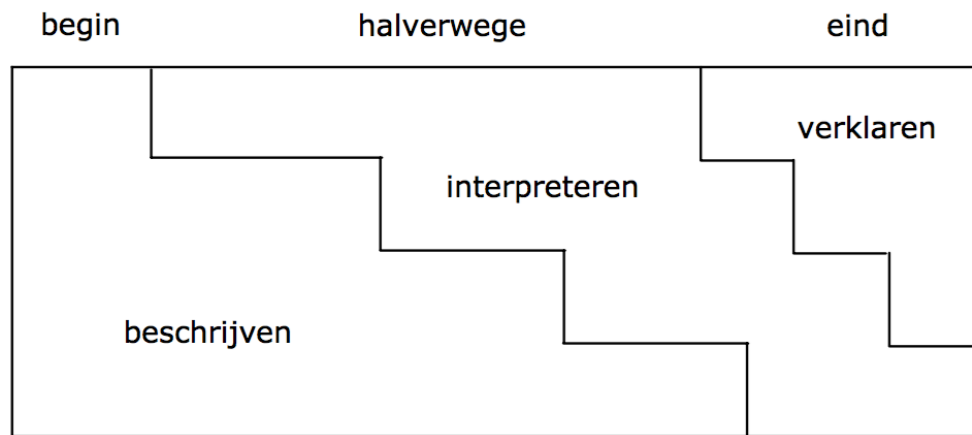
In de gehele observatieperiode kunnen, wat de onderzoeksactiviteiten betreft drie fasen worden onderscheiden, te weten een beschrijving-, interpretatie- en verklaringsfase.

- *Beschrijvingsfase* Het is gebruikelijk de observatieperiode te beginnen met de beschrijving en inventarisatie van personen, situaties, gebeurtenissen en handelingen, locaties en tijdsverloop. De beschrijving- en interpretatiefase zijn niet gemakkelijk te onderscheiden, aangezien ze geleidelijk in elkaar overgaan. Hetgeen de onderzoeker beschrijft houdt meteen een zekere interpretatie in. ^[L]_[SEP]

- *Interpretatiefase* In deze fase ligt de nadruk op gerichte waarnemingen en de interpretatie van de gegevens binnen de context van het onderzoek. ^[L]_[SEP]

- *Verklaringsfase* Aan het einde van de observatieperiode kan er gezocht worden naar verklaringen voor de waargenomen verschijnselen. Hoe, waarom en waardoor kunnen deze verklaard worden. De hierboven beschreven fasen gaan geleidelijk in elkaar over. Het kan gebeuren dat participerende observatie geheel gericht is op het beschrijven van de veldsituatie. Daarnaast komt het vaak voor dat de onderzoeker in een bepaalde fase terug gaat naar een vorige fase (zie figuur 1).

Figuur 1: Onderzoeksactiviteiten tijdens de observatieperiode.

Figuur 1: Onderzoeksactiviteiten tijdens de observatieperiode.

2.4 Het kiezen van een rol in het veld

Een van de belangrijkste vragen tijdens de voorbereiding van de participerende observatie is: welke rol kan ik als onderzoeker in het veld het beste aannemen? Het gaat dan onder meer over hoe intensief er geparticipeerd gaat worden en in welke mate de betrokkenen in het veld mogen weten dat er geparticipeerd wordt. De ideale rolinvulling bestaat niet. De onderzoeker zal merken dat de gekozen rol niet statisch is, maar dynamisch. Tijdens de observatieperiode kan hij – afhankelijk van de aangetroffen omstandigheden in het veld – nog kiezen voor een andere rolinvulling.

De rol bestaat uit een onderzoeks- en een veldrol. In de onderzoeksrol heeft de onderzoeker te maken met eisen die aan hem worden gesteld. In de veldrol heeft hij te maken met de precieze invulling van zijn rol en positie in het veld, zodat hij voor de betrokkenen geloofwaardig is en niet uit de toon valt. Daarnaast heeft hij te maken met een derde element, namelijk zijn persoonlijke ervaringen, wat rolconflicten kan veroorzaken.

Het is niet gemakkelijk om vast te stellen welke rol het beste is voor het specifieke onderzoek. De meest bepalende factor voor de rolkeuze is de probleemstelling. Daarin staat namelijk in grote lijnen welke gegevens er nodig zijn en waar en hoe deze verkregen kunnen worden. Een rol omvat verschillende ingrediënten die hieronder besproken zullen worden.

- *Mate van participatie:* nauwelijks ----- intensief

^L_{SEP} Er zijn tal van mogelijkheden in welke mate de onderzoeker gaat participeren in het veld. Aan de ene kant zijn de twee uitersten volledig en intensief participeren, en aan de andere kant nauwelijks of bijna niet participeren in het veld. Met 'nauwelijks participeren' wordt een rolinvulling in het veld bedoeld waarin afstandelijk geobserveerd wordt. De onderzoeker neemt weinig deel aan de activiteiten in het veld en komt niet of nauwelijks in contact met betrokkenen. Met volledig en 'intensief participeren' wordt het tegenovergestelde bedoeld van het voorgaande. De onderzoeker draait geheel mee met alle activiteiten, hij probeert volledig ondergedompeld te raken en gaat actief en intensief met de betrokkenen om. ^L_{SEP} Tussen deze twee uitersten bevinden zich vele andere posities die in de onderzoekspraktijk het meeste voor komen. ^L_{SEP}

- *Zichtbaarheid en bekendheid* :verborgen -----open ^L_{SEP}

Het tweede ingrediënt dat van belang is voor de rolinvulling is de mate van zichtbaarheid van de rol en de bekendheid van het onderzoek in het veld. Ook hier is er sprake van uitersten. Het ene uiterste is de volledig open rolinvulling en het andere uiterste is de volledig verholde of verborgen rolinvulling. Een rol is verborgen als de onderzochten niet weten dat er onderzoek bij hen gedaan wordt. Een rol is open als de onderzochten weten dat de onderzoeker observerende participatie toepast, en ook weten wat het onderwerp en het doel van het onderzoek zijn. Een open rolinvulling geniet de voorkeur. De onderzochten hebben er ethisch gezien recht op te weten dat ze onderzocht worden en wat ongeveer de bedoeling daarvan is. Uiteraard zijn er op die regel uitzonderingen mogelijk. Hierbij is het belangrijk dat de onderzoeker in kan schatten of er nadelige gevolgen zijn voor de onderzochten en of de anonimiteit gewaarborgd kan worden. ^L_{SEP}

- *Rolconstructie:* bestaande ----- nieuwe

Een keuze die de onderzoeker moet maken is of hij voor een bestaande rol kiest of een nieuwe rol construeert. Ook is het mogelijk om een gemengde rolinvulling te kiezen, waarbij de onderzoeker gedeeltelijk

een bestaande rol inneemt maar ook gedeeltelijk een nieuwe rol creëert.

De keuze voor een rolconstructie wordt gedeeltelijk ingeperkt door eerder gemaakte keuzen. Wanneer de onderzoeker gekozen heeft voor verborgen onderzoek dan is hij gedwongen om een bestaande rol te kiezen. Wanneer hij gekozen heeft voor een vorm van open onderzoek dan heeft hij meer vrijheid voor een verdere rolinvulling.

Het invullen van een bestaande rol vereist dat de onderzoeker de kennis en vaardigheden heeft die bij die rol past. Een andere mogelijkheid is een keuze voor een rol waaraan ook in de praktijk al een leerelement is gekoppeld. De onderzoeker kiest dan voor de rol van 'leerling'. Bij een dergelijke rolinvulling is het meteen duidelijk dat de onderzoeker nieuw is in het veld en nog van alles moet leren.

- *Betrokkenheid*: distantie ----- engagement

Het vierde en laatste methodische ingrediënt dat van belang is voor de rolkeuze is de mate van betrokkenheid bij die rol. De onderzoeker kan een rol kiezen waarbij hij niet of nauwelijks betrokken is en op afstand blijft van het onderzoeksprobleem. Maar hij kan ook een rol aannemen waarin hij zeer betrokken is of raakt met de onderzochten en hun problematiek.

Bij een weinig betrokken rolinvulling kiest de onderzoeker eerder een afstandelijke, observerende of beschouwende rol in het veld. Bij een betrokken rolinvulling zal eerder een rol worden gekozen waarin de onderzoeker zich goed kan inleven in de onderzochten. Het is een moeilijke taak om een middenweg te vinden tussen distantie en engagement. In veel rollen is het niet geoorloofd om te ver door te slaan naar de ene of de andere kant. Een te groot en ongecontroleerd engagement is niet goed voor het onderzoek maar een te grote distantie ook niet. Een overmatig engagement is ook niet goed, omdat de onderzoeker dan te veel betrokken is bij de dagelijkse gang van zaken en niet meer aan het onderzoek toe komt. Het kan zelfs voorkomen dat hij bij de informanten achterblijft, bijvoorbeeld bij een onderzoek naar gokverslaving.